

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА БАТЬКАМ ДІТЕЙ ІЗ ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Богдана Хмельницького

Розглянуто проблему психологічної підтримки батьків дітей із вадами розвитку. Акцентовано увагу на емоційному стані батьків, сприйнятті ними своєї хворої дитини, її непередбачуваної поведінки. Визначено роль ранньої психокорекційної роботи із родинами, які мають дітей-інвалідів.

Ключові слова: дитина з особливими потребами, почуття вини, емоційний стан батьків, психологічна підтримка.

Останнім часом у нашому суспільстві помітні зміни у ставленні до навчання, виховання й адаптації дітей-інвалідів. Цьому великою мірою сприяє активність громадських об'єднань, батьків, які добре усвідомлюють проблеми своїх дітей, ставлять перед державою та допомагають розв'язувати конкретні завдання. Але на сьогоднішній день приділяється недостатньо уваги психологічному стану батьків, який безпосередньо впливає на стан дитини, і є досить важливим у її загальному розвитку. Отже, ця проблема є дуже актуальною для нашого суспільства.

Біля витоків вітчизняної корекційної педагогіки стояли такі видатні вчені, як А. І. Граборов, К. Н. Корнілов, Л. К. Шлегер. Зараз відомі праці Є. М. Мастюкової, А. Р. Маллер, В. В. Ткачевої, які висвітлюють проблеми хворих дітей та їхніх батьків. У науковій літературі широко представлено роботу із батьками, які виховують дітей з відхиленнями у розвитку раннього та дошкільного віку (Т. Н. Волковська, Г. А. Мішина, Є. І. Морозова).

Мета роботи — дослідження типів емоційного реагування батька і матері на інвалідизуючу хворобу їхньої дитини, надання членам сімей психологічної підтримки на всіх етапах виховання малюка з особливими потребами.

Завдання даної роботи полягають у такому: розглянути проблеми, з якими стикаються батьки при вихованні дитини з особливими потребами;

проаналізувати почуття батьків щодо дитини з вадами;

висвітлити почуття провини у процесі виховання та догляду за дитиною-інвалідом.

Традиційно проблеми сімей, які виховують дітей із особливими потребами, розглядають винятково через призму проблем малюка. У більшості випадків допомога обмежується консультаціями з питань навчання та виховання, але при цьому випускається з поля зору дуже серйозний аспект — емоційний стан самих батьків. Для того щоб допомогти їм, важливо зрозуміти, що відбувається з людиною, коли її дитині встановлюють інвалідність, як це загалом впливає на життя [1].

Простежуючи переживання батьками трагедії народження неповносправної дитини, різні дослідники (Райт, Дуккан, Дрокар) дійшли висновку про закономірну зміну їхніх емоційних станів на шляху до адаптації.

Шок — найперша реакція на усвідомлення горя. Цей стан надто тяжкий, він може тривати довго. Але людина підсвідомо шукає стабільності, починає сумніватися: може, не все так погано, бувають помилки, потрібно все перевірити. Це означає, що настав новий етап усвідомлення біди.

Заперечення — віра у зцілення, помилковість діагнозу. Починається тривале та виснажливе мандрування від лікаря до лікаря, а далі — до знахарів, екстрасенсів із надією знайти диво, яке зробить дитину здоровою. Психологи виокремлюють у цьому періоді почуття вини, гніву, сорому. Самотність, втома від постійного і безуспішного пошуку способів зцілення дитини, виснажливий догляд за нею і зречення усіх власних потреб та інтересів — усе це провокує депресію у батьків [2].

Депресія — почуття пригніченості, що є завершальним у послідовній зміні емоційних етапів, які є неконструктивними, бо свідчать про неприйняття батьками нової реальності [3].

За цих обставин складається вкрай несприятлива ситуація для розвитку дитини.

На успішне подолання батьками деструктивних станів спрямовані різні форми психологічної роботи з ними: індивідуальне консультування та групова робота (семінари, ігри).

Світовий досвід допомоги таким батькам свідчить, що найбільш цілющим для них є середовище людей із такими самими проблемами. Тут вони, не боячись нерозуміння, осуду, можуть вирішувати спільні проблеми, ділитись досвідом, виговоритися, розслабитись, відпочити.

Основними напрямками роботи центру взаємодії з батьками є:

створення батьківського клубу; інформаційне забезпечення; допомога в пошуку адекватних способів подолання труднощів, своїх прихованих ресурсів; диференційована психолого-педагогічна підтримка [4].

У процесі виховання та догляду за дитиною батьки повинні бути уважними, спостерігаючи за відповідністю (чи невідповідністю) психофізичного розвитку її віку; відстежувати своєчасність проходження основних етапів розвитку.

Батьки мають правильно розуміти суть порушень у дитини, а також особливості її розвитку. Якщо родина чітко уявлятимете, що саме призвело до відхилень від нормального розвитку, що в цьому випадку є причиною, а що — наслідком, то вона зможе правильно організувати виховання [5].

Поведінка дитини інколи буває дивною і непередбачуваною. Справді, вона ще не вміє керувати своїми емоціями, зокрема й негативними. Спричинити неадекватну поведінку дитини може таке:

1. Переживання гострого дискомфорту. Наприклад, якщо перервано улюблену гру дитини, найімовірніше вона висловить свій протест криками і діями (відмовиться віддавати предмети, іграшки). Тож не слід без нагальної потреби силою відривати дитину від гри, якою вона захоплена.

2. Емоційне перенасичення. Дитина намагається своїми діями дозувати емоційно насичену інформацію. Тоді необхідно негайно зупинитись і не наполягати на своїх діях.

3. Дитина своїми діями може намагатись підвищити собі настрій, при цьому надто збуджується, втрачаючи контроль над поведінкою. Завдання дорослого в цьому випадку — організувати гру, яка нібито пояснить дивну поведінку дитини, «легалізує» її.

4. Дитина виплескує негативні емоції, намагаючись звільнитись від напруження. Дорослий має допомогти їй впоратись із цим станом, навчити виходити з нього.

5. Найскладніший випадок — коли причину поведінки зрозуміти неможливо: дитина раптом починає дивно поводитися, хоча мить тому вона була спокійною. Діяти необхідно відповідно до ситуації: переключити увагу дитини (наприклад, погладити по спинці, запропонувати улюблену гру тощо) [6].

Шок, спричинений звісткою про появу в сім'ї дитини з дефектом, серйозно травмує психіку батьків і впливає на встановлені між ними відносини. У гармонійних сім'ях подружжя, як правило, знаходить шляхи взаємно підтримати, заспокоїти одне одного, пережити своє горе разом. Але в більшості сімей із хворою дитиною стосунки у подружжі охолоджуються. Одна з найважливіших умов подолання негативних переживань у таких батьків — включення їх у діяльність, пов'язану з вихованням дитини. При цьому значущим є навчання батьків різноманітних форм взаємодії з малюком, спостереження й оцінок його реакцій і поведінки. Якщо батьки активно

починають займатися дитиною, у них з'являється значно більше шансів на те, що соціалізація дитини відбудеться успішно. Тому важливо підвести батьків до розуміння значущості сім'ї у вихованні дитини, оскільки корекція особистісних якостей дитини неможлива без змін її взаємин із дорослими в сім'ї [7].

Сім'ї, які мають дітей із обмеженими можливостями, мають подібні проблеми та труднощі. Нерідко їм бракує фізичних і моральних сил, вони потребують психологічної підтримки, прагнуть поділитися з іншими людьми своїми сумнівами та труднощами. Характер спілкування батьків багато в чому визначається їхніми індивідуальними особливостями. Так, члени гармонійних сімей здебільшого не замикаються у рамках відносин між собою, а мають друзів, у них є свої інтереси, улюблені заняття. Ці зв'язки із зовнішнім світом є стійким джерелом психологічної підтримки у разі виникнення тих чи інших сімейних проблем. Батьки завжди можуть поговорити з друзями про свої переживання і труднощі, що виникли в сім'ї, особливо якщо ті вже стикалися з аналогічними ситуаціями. На жаль, у багатьох батьків існує тенденція звуження кола знайомств, вони часто замикаються в собі, не хочуть зустрічатися зі своїми приятелями, у них можуть виникнути підозрілість, недовіра до інших людей. З цієї причини батьки не можуть «піти» від своїх проблем, постійно відчують внутрішнє психічне напруження, що виявляється нерідко у виникненні почуття безвиході. Для них дуже корисною є робота в батьківських групах та спілкування з іншими, оптимістично налаштованими батьками [8].

Незважаючи на багато труднощів, що виникають у родині у зв'язку з появою хворої дитини, їх можна подолати або пом'якшити, якщо батьки опанують навички управління своїми почуттями і мисленням, навчаться використовувати свої можливості та досвід виховання таких дітей, накопичений в інших сім'ях [9].

Хоча в поняття «виховання» не входять психотерапія для батьків і сімейна терапія, але не всі сім'ї можуть впоратися з проблемами самостійно, їм необхідна своєчасна психологічна підтримка та психотерапевтична допомога. Тривалий емоційний стрес, який відчувають батьки хворої дитини, формує певні риси їхньої особистості: підвищену чутливість і тривожність, невпевненість у собі, внутрішню суперечливість. Такий емоційний стан несприятливо відбивається на емоційно-особистісному розвитку дитини. Тому лікарю, психологу та педагогу-дефектологу необхідно лікувати і вчити не тільки дитину, а й усіх членів сім'ї, особливо важливо створити позитивне ставлення до сімейної психотерапії у матері [3].

Спеціально організована рання психологічна підтримка дуже важлива для таких сімей через низку причин. І перша з них — недостатня толерантність нашого суспільства. Соціальні інститути: медичні, освітні, органи соціального захисту, покликані забезпечити допомогу сім'ї, яка опинилася у важкій ситуації, самі часто є додатковим травмуючим чинником для батьків [10].

Велику роль у відносинах між батьками та дитиною відіграє психологічний стан батьків. Найчастіше у матері виникають тривога, почуття провини, страх. Почуття провини у батьків може бути наявне ще з моменту появи дитини на світ.

У психоаналізі провина розглядається як глибинне складне почуття. У клінічному психоаналізі воно вважається невротичним, виникає на підставі внутрішньопсихічних конфліктів, що розігруються у душі людини. З. Фрейд показав, що почуття провини у людини може існувати до скоєння нею проступку. Воно не виникає із проступку, навпроти, сам проступок здійснюється, тому що людина відчувала вину [6].

У деяких сім'ях при появі дитини з певними вадами батьки у стані емоційного стресу можуть поводитися досить «холодно» із самою дитиною. Інші батьки бажають позбутися дитини. Але згодом, коли емоційний стан батьків стає більш стабільним, вони починають відчувати провину перед дитиною за свої думки, а інколи й дії. У цьому контексті почуття провини відіграє негативну роль. Воно порушує емоційну стабільність та призводить до виникнення внутрішнього конфлікту. Але, якщо сім'я гармонійна, то це почуття сприятиме створенню найбільш позитивної атмосфери для дитини.

Отже, дуже важливою є саме своєчасна психологічна підтримка батьків на перших етапах виховання та лікування дитини, яка здатна відчувати внутрішні переживання та емоції батьків.

Список літератури

1. *Мастюкова Е. М.* Лечебная педагогика (ранний и дошкольный возраст) / Е. М. Мастюкова.— М.: Владос, 2007.— 258 с.
2. *Бурлачук Л. Ф.* Словарь-справочник по психодиагностике / Л. Ф. Бурлачук, С. М. Морозов.— СПб.: Питер, 1999.— С. 19.
3. *Северенчук Н.* Психокоррекційна робота з матерями дітей з особливими потребами / Н. Северенчук // Дефектолог.— 2007.— № 3.— С. 14–15.
4. *Железняк Л. С.* Опыт включения детей с проблемами развития в состав психотерапевтических групп / Л. С. Железняк, И. Б. Карвасарская // Обозрение психиатрии и мед. психологии.— 1993.— № 1.— С. 102–104.
5. *Янушко Е.* Игры с аутичным ребенком: практ. пособ. для психологов, педагогов и родителей / Е. Янушко.— М.: Теревинф, 2012.— С. 67.
6. Корекція психосоціального розвитку дітей з церебральним паралічем: метод. реком. працівникам реабілітаційних центрів / Л. І. Гриценко, Т. Д. Ілляшенко, А. Г. Обухівська [та ін.]; за ред. Т. Д. Ілляшенко.— К.: Духовна вісь, 2009.— С. 240.
7. *Панкратова М. А.* Социально-психологический патронаж семей, воспитывающих детей с нарушениями развития / М. А. Панкратова, С. А. Андреева // Воспитание и обучение детей с нарушениями развития.— 2009.— № 2.— С. 52–55.
8. *Киртоки А. Е.* Особенности психологической поддержки семьи. Опыт Центра ранней помощи «Даунсайд Ап» / А. Е. Киртоки // Синдром Дауна. XXI век.— 2009.— № 1.— С. 18–24.
9. *Ньюмен С.* Игры и занятия с особым ребенком: рук-во для родителей / С. Ньюмен.— М.: Теревинф, 2009.— С. 12.
10. *Иванова И. Б.* Социально-психологические проблемы детей-инвалидов / И. Б. Иванова.— К.: Логос, 2000.— С. 188.

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПОМОЩЬ РОДИТЕЛЯМ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ

О. В. ЦАРЬКОВА

Рассмотрена проблема психологической поддержки родителей детей с недостатками развития. Акцентируется внимание на эмоциональном состоянии родителей, восприятии ими своего больного ребенка, его непредсказуемого поведения. Определена роль ранней психокоррекционной работы с семьями, имеющими детей-инвалидов.

Ключевые слова: ребенок с особыми потребностями, чувство вины, эмоциональное состояние родителей, психологическая поддержка.

PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF THE PARENTS OF CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS

O. V. TSARKOVA

The problem of psychological support of the parents of children with development anomalies is discussed. The attention is focused on the emotional state of the parents, their perception of the sick

child and his/her aberrant behavior. The role of early psychocorrection work with the families having disabled children was determined.

Key words: child with special needs, felling of guilt, emotional state of parents, psychological support.

Надійшла 06.09.2013